

პეტრე ბუტკოვი გეორგიევსკის ტრაქტატის დადების შესახებ

დავით მერკვილაძე

დამოუკიდებელი მკვლევარი

datomerkvila@yahoo.com

ერეკლე ხუციშვილი

დამოუკიდებელი მკვლევარი

ektbilisi@yahoo.com

რუსეთის არმიის ყოფილი ოფიცრის, კავკასიისა და ახლო აღმოსავლეთის ისტორიით გატაცებული სწავლულის, პეტრე ბუტკოვის (1775-1857) ნაშრომი, „მასალები კავკასიის ისტორიისათვის 1722-1803 წლებში“, მრავალ საყურადღებო ეპიზოდს შეიცავს საქართველოს ისტორიიდან. ავტორის გარდაცვალების შემდგომ მისი ხელნაწერი ნაშრომი ხანგრძლივი და შრომატევადი სამუშაოს შესრულების შემდეგ, 1869 წელს ორ ტომად გამოსცა პეტერბურგის საიმპერატორო აკადემიაში შექმნილმა სპეციალურმა კომისიამ (ბუტკოვი 1869ა); (ბუტკოვი 1869ბ).¹

„ქართული წყაროთმცოდნეობის“ წინა ნომერში ჩვენ გამოვაქვეყნეთ პეტრე ბუტკოვის ნაშრომის იმ ნაწილის თარგმანი, სადაც საუბარია ერეკლე II-ის მიერ რუსეთის მფარველობაში მიღების თხოვნის შესახებ (მერკვილაძე 2022: 245-251). ამჯერად მკითხველის წინაშე წარმოვადგენთ ამ მონაკვეთის გაგრძელებას, სადაც მოთხრობილია რუსეთის საიმპერატორო კარზე ქართლ-კახეთის სამეფოს მფარველობაში მიღების (სინამდვილეში კი ამ ქართული სამეფოს იმპერიის ვასალად გადაქცევის) გადაწყვეტილებისა და სათანადო ხელშეკრულების გაფორმების დეტალების შესახებ. პ. ბუტკოვს მოაქვს ტრაქტატის ტექსტი მუხლობრივად. მკითხველი აქვე იხილავს აღნიშნულ თემასთან დაკავშირებულ სხვა საყურადღებო საკითხებსაც.

ტექსტის ქართული თარგმანი შესრულებულია დავით მერკვილაძისა და ერეკლე ხუციშვილის მიერ და წარმოადგენს ბუტკოვის დასახელებული ნაშრომის 107-109 თავებს. დართული განმარტებების ნაწილი ეკუთვნის ნაშრომის პირველ გამომცემლებს, ნაწილი – მთარგმნელებს.

თავი 107

1782 წლის 29 დეკემბერს ერეკლე მეფესთან ტრაქტატის დადებაზე უმაღლესი ნებართვა² გაიცა. 1783 წლის 3 აპრილს თავად პოტიომკინისაგან³ მეფესთან გაიგზავნა ტრაქტატის პროექტი პოდპოლკოვნიკ ტომარასთან⁴ ერთად.

მეფეს, რომელმაც ნახა, რომ ამ მონახაზში მისი ყველა თხოვნა დაკმაყოფილებული, და მისთვის ბევრად მეტიც იყო გაკეთებული, ვიდრე მას შეეძლო ესურვა, განსაკუთრებით – მის მიერ გასაღები ხარკის მის სარგებლობაში დატოვებითურთ, ამ მუხლების მიღება არ გასძნელებია.

თავადმა პოტიომკინმა მიიღო უმაღლესი ბრძანება, მეფე ერეკლესთან დაედო ტრაქტატი, ვისი მეშვეობითაც კი გადაწყვეტდა. მანაც ამ საქმის აღსასრულებლად კავკასიის ჯარების მეთაური, გენერალ-პორუჩიკი პავლე სერგეის ძე პოტიომკინი გამოარჩია და ამ საქმის საწარმოებლად მას მიამაგრა პოდპოლკოვნიკი ტომარა. ერეკლე მეფემ კი პოტიომკინთან გეორგიევსკში რწმუნებულებით გამოგზავნა მარცხენა ფრთის სარდალი, თავადი ივანე კონსტანტინეს ძე ბაგრატიონი და თავისი გენერალ-ადიუტანტი, თავადი ჭავჭავაძე.⁵

როდესაც ორივე მხარის რწმუნებულები გეორგიევსკში ტრაქტატის გაფორმებით

იყვნენ დაკავებულნი, თავადმა პოტიომკინმა ნახა, რომ დოქტორი რაინეგსი⁶ საქმეებში ძალზე თავქარიანი და ტრაბახა, თუმცა კი გულმოდგინე იყო,⁷ საქართველოსა⁸ და იმერეთში ერეკლე და სოლომონ მეფეებთან თავის კომისიონერად დანიშნა პოლკოვნიკი ბურნაშევი.⁹ როცა მან 1783 წლის 3 აპრილს დოქტორ რაინეგსისგან საქმეების ჩაბარების თაობაზე მიიღო ბრძანება და თავად პოტიომკინის სიგელები ორივე მეფისათვის [გადასაცემად], საქართველოში გაემგზავრა იმავე წლის მაისში. მასთან დასარჩენად გამოიყო 20 კაზაკი.

თავად პოტიომკინისგან მისთვის მიცემული დავალება, პოლიტიკური მიზნების გარდა, უმთავრესად შეიცავდა იმას, რომ მას მოეხილა საქართველოსა და იმერეთის მიწების მდგომარეობა. მათი უსაფრთხოებისთვის საზღვრებზე საჭირო სიმაგრეების მოსაწყობად. საამისოდ, მიწების დათვალიერების შემდგომ, მას უნდა აღეწერა მათი საზღვრები და შეედგინა რუკა, თუ სად იყო საჭირო, მეზობლებისგან ამ სახელმწიფოების დაცვის საჭიროება; დაეგეგმარებინა მცირე, თუმცა მეზობელთა შემოჭრისგან თავდასაცვად საკმარისი სიმაგრეები და ისინი თავად პოტიომკინისთვის წარედგინა.¹⁰

ამის შედეგად, ბურნაშევმა საჭიროდ მიიჩნია ორი ციხე-სიმაგრის აგება: ერთი – იმერეთში, ახალციხის გზაზე, მდინარე ხანისწყალთან, ბაღდათის დანგრეულ ციხე-სიმაგრესთან; მეორისა კი – კახეთში, ალაზნის თავზე, ქუმბათის წყაროსთან.¹¹ ხარჯთაღრიცხვის მიხედვით ორივე მათგანს რუსული ფულით 60 983 რუბლი და 90 კაპიკი, ქართულით კი 73 186 რუბლი და 60 კაპიკი ეჭიროებოდა. მაგრამ თავად პოტიომკინთან წარდგენილი ეს პროექტები პროექტებადვე დარჩა.

თავი 108

1783 წლის 24 ივლისს, იმავე დროს, როცა ყირიმის ბედი წყდებოდა, რუსეთისა და საქართველოსგან რწმუნებულებმა გეორგიევსკში დადეს და ხელი მოაწერეს ტრაქტატის შემდეგ არტიკულებს, რაც აქ გამოკრებითაა მოტანილი:

არტიკული 1. ქართლისა და კახეთის მეფე თავისი, თავის მემკვიდრეთა და მონაცვლეთა სახელით სამუდამოდ ამბობს უარს ყოველგვარ ვასალობასა და, ან რა წოდებითაც არ უნდა იყოს, სპარსეთის, ან სხვა სახელმწიფოზე დამოკიდებულებაზე და თავისზე და მონაცვლეებზე არ აღიარებს სხვა თვითმპყრობელობას, გარდა სრულიად რუსეთის მონარქების უზენაესი ხელისუფლებისა და მფარველობისა; სრულიად რუსეთის ტახტს ჰპირდება ერთგულებასა და მზადყოფნას სახელმწიფოს სასარგებლოდ შეწევნისთვის ნებისმიერი შემთხვევისას, სადაც კი მას მოთხოვენ.

არტიკული 2. მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობა, საკუთარ და თავის მონაცვლეთა სახელით, თანაბრადვე ჰპირდება და აიმედებს, რომ მათი მონყალება და მფარველობა ქართლისა და კახეთის მეფეებს არასოდეს მოაკლდებათ; რომლის დასამტკიცებლადაც მისი უდიდებულესობა იძლევა გარანტიას ერეკლე მეფის აწინდელ სამფლობელოთა მთლიანობის დაცვისა და ასეთი გარანტიის განვრცელებას იმ სამფლობელოებზეც მოიაზრებს, რომლებიც დროთა განმავლობაში გარემოებათა შედეგად იქნება შეძენილი და მისთვის (ერეკლესთვის – მთარგმნ.) მყარად დამტკიცებული.

არტიკული 3. ქართლისა და კახეთის მეფეებმა მემკვიდრეობით მეფედ შედგომისას ამის შესახებ მყისვე უნდა აუწყონ რუსეთის საიმპერატორო კარს და თავისი დესპანების მეშვეობით მეფობაზე საიმპერატორო დამტკიცება გამოითხოვონ ინვესტიტურასთან ერთად, რომელიც შედგება: სიგელის, დროშის სრულიად რუსეთის იმპერიის გერბით, რომელშიც ხსენებული სამეფოების გერბია ჩახატული, ხმლის, საბრძანებელი კვერთხის და მანტიის, ანუ ყარყუმის მანტიისაგან.¹² ამ ნიშნების მიღებისას მეფემ რუსეთის მინისტრის¹³ თანდასწრებით რუსეთის იმპერიის ერთგულებასა და მისთვის გულმოდგინებაზე ოფიციალური ფიცი უნდა დადოს, სრულიად რუსეთის იმპერატორების

უზენაესი ხელისუფლებისა და მფარველობის აღიარებითა და ამ ტრაქტატს თანდართული ფიცის ნიშნის მიხედვით. დაე, ეს რიტუალი ახლა აღსრულდეს მეფე ერეკლეს მიერაც.¹⁴

არტიკული 4. მეფე პირობას დებს, რომ მთავარ სასაზღვრო მეთაურთან¹⁵ და მასთან აკრედიტებული მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის მინისტრთან წინასწარი შეთანხმების გარეშე გარშემო მფლობელებთან ურთიერთობას არ იქონიებს; ხოლო როდესაც [მასთან] მივლენ მათი ელჩები ან გამოგზავნიან წერილებს, მათი მიღებისას მოეთათბიროს ამ სასაზღვრო მეთაურსა და მინისტრს ასეთი ელჩების გაშვებისა და ამ მფლობელებისათვის შესაფერისი სიტყვისგების შესახებ.

არტიკული 5. სასურველია, მეფეს რუსეთის საიმპერატორო კარზე ჰყავდეს თავისი მინისტრი ანუ რეზიდენტი. მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობა ჰპირდება, რომ ის, მის კარზე სხვა მფლობელი მთავრების მინისტრების მსგავსად, მისი ხარისხის თანასწორად იქნება მიღებული, და, ამას გარდა, ჰნებავს, რომ თავის მხრივაც მეფესთან ჰყავდეს რუსეთის მინისტრი ანუ რეზიდენტი.

არტიკული 6. მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობა პირობას დებს: 1) ქართლისა და კახეთის სამეფოს ხალხები მიიჩნიოს მის იმპერიასთან მჭიდრო კავშირში და სრულ კავშირში მყოფად და, შესაბამისად, მათი მტრები თავის მტრებად აღიაროს; რისთვისაც ოტომანთა პორტასთან, ან სპარსეთთან თუ სხვა სახელმწიფოსთან ან ქვეყანასთან დადებული ზავი მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის მფარველობაში მყოფ ამ ხალხებზეც უნდა გავრცელდეს. 2) მეფე ერეკლე და მისი მემკვიდრეთა და შთამომავალთა სახლი უცვალებელად დაანარჩუნოს ქართლისა და კახეთის ტახტზე. 3) შინაგან მართვასთან დაკავშირებული ხელისუფლება, მართლმსაჯულება, მსჯავრი და გადასახადების აკრეფა მეფის სრულ ნებასა და სარგებელს მიანდოს; უკრძალავს რა თავის სამხედრო და სამოქალაქო უფროსობას, ჩაერიონ რაიმე განკარგულებაში.

არტიკული 7. მეფე კი, თავის მხრივ, და თავისი შთამომავლების მაგიერ პირობას სდებს რომ: 1) თავისი მხედრობით მუდმივად მზად იყოს მისი უდიდებულესობის სამსახურისთვის. 2) რუსეთის მოხელეებთან მუდმივი ურთიერთობა ჰქონდეს მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის სამსახურთან დაკავშირებულ ყველა საქმეზე, დააკმაყოფილოს მათი მოთხოვნები და მისი უდიდებულესობის ქვეშევრდომები დაიცვას ყოველგვარი წყენისა და შევიწროებისგან. 3) ადამიანთა თანამდებობებზე განწესებისა და მათი დაწინაურებისას განსაკუთრებული პატივისცემა გამოიჩინოს სრულიად რუსეთის იმპერიის წინაშე მათი დამსახურების მიმართ, რომლის მთავრობაზეც არის დამოკიდებული ქართლისა და კახეთის სამეფოს სიმშვიდე და კეთილდღეობა.

არტიკული 8. მის იმპერატორობით უდიდებულესობას ნებავს, რომ საქართველოს კათოლიკოსს ანუ უმთავრეს არქიეპისკოპოსს¹⁶ რუს მღვდელმთავართა შორის მე-8 ხარისხის ადგილი ჰქონდეს, კერძოდ, ტოხოლსკელის შემდგომ, და მას სამუდამოდ უწყალობებს [რუსეთის] უწმიდესი სინოდის წევრის ტიტულს; ხოლო როგორი უნდა იყოს საქართველოს ეკლესიის მართვა და ურთიერთობა, რუსეთის სინოდთან, ამის შესახებ შედგეს ცალკე არტიკული.

არტიკული 9. მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობა ადგენს, რომ მეფის ქვეშევრდომი თავადები და აზნაურები სრულიად რუსეთის იმპერიაში ისარგებლებენ ყველა იმ უპირატესობითა და სარგებლით, რაც რუსეთის კეთილშობილებისთვისაა მინიჭებული; ხოლო მეფე ვალდებულებას იღებს, რომ მისი უდიდებულესობის კარზე ყველა კეთილშობილი გვარის ნუსხა გამოგზავნოს, რათა მის მიხედვით შესაძლებელი იყოს ზუსტად ცოდნა, ვის როგორი გამორჩეული უფლება ეკუთვნის.¹⁷

არტიკული 10. დგინდება, რომ ზოგადად ქართლისა და კახეთის ყველა მკვიდრს რუსეთში დასახლება, შესვლა და კვლავ დაბრუნება დაუბრკოლებლად შეეძლება. ხოლო ტყვეები, თუ ისინი თურქებისგან, ან სპარსელებისგან, ან სხვა ხალხებისგან იარაღით ან მოლაპარაკების გზით იქნებიან გათავისუფლებულები, მათი სურვილისამებრ გაუშვებენ შინ, გადაახდევინებენ რა მხოლოდ მათი გამოსყიდვისა და გამოყვანის ხარჯებს; იგივეს ზედმიწევნით ასრულების პირობას დებს მეფეც, მეზობლებთან ტყვედ ჩავარდნილი რუსეთის ქვეშევრდომების მიმართ.

არტიკული 11. ქართლისა და კახეთის ვაჭრებს თავისუფლად შეუძლიათ ვაჭრობის წარმოება რუსეთში და ისეთივე უფლებებითა და შეღავათებით სარგებლობა, როგორც რუსეთის წარმომავლობითი ქვეშევრდომები სარგებლობენ; ხოლო მეფე სანაცვლოდ პირობას დებს, რომ მთავარ მოსაზღვრე უფროსთან ან მისი უდიდებულესობის მინისტრთან ერთად ყოველმხრივ შემსუბუქებას განუწესებს რუსეთის ვაჭრებს მის ოლქებში ვაჭრობის, ან სხვა ადგილებში მათი სავაჭროდ გავლის თაობაზე; ვინაიდან ამგვარი ზუსტი განწესებისა და პირობების გარეშე მისი ვაჭრების სარგებლის პირობასაც ვერ ექნება ადგილი.

არტიკული 12. ეს შეთანხმება იდება საუკუნოდ; მაგრამ თუკი ურთიერთსარგებლისთვის რაიმეს შეცვლა ან დართვა მიიჩნევა საჭიროდ, დაე, ეს მოხდეს ორმხრივი თანხმობით.

არტიკული 13. ამ ტრაქტატის რატიფიკაციები უნდა გაიცვალოს მისი ხელმოწერიდან ექვს თვეში, ან უფრო მალე, თუკი შესაძლებელი იქნება.

იმავე დროს დადებული სეპარატული არტიკულებით კი დადგენილია:

პირველ არტიკულში. მეფეს მიეცა რჩევა შეინარჩუნოს მეგობრობა და კეთილი თანხმობა იმერეთის მეფე სოლომონთან, რათა ამ ერთმორწმუნე და ერთი წარმოშობის ხალხებს მეგობრობა და სრული თანხმობა ჰქონდეთ, მათ თავისუფლების, სიმშვიდისა და კეთილდღეობის ყოველგვარი ხელყოფის ერთობლივი ძალებით მოსაგერიებლად. მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობაც პირობას იძლევა, არამართო ხელი შეუწყოს ესოდენ სასარგებლო საქმეს, არამედ ესევეთარი მშვიდობისა და თანხმობისათვის თავის თავდებობაც იკისროს. მეფე აღიარებს, რომ სოლომონ მეფესთან საერთო საქმეებში ამჟამად და მომავალშიც მის უდიდებულესობას სცნობს სრულ შუამდგომლად (арбитром), გადასცემს რა მის უზენაეს განჩინებას ორ მფლობელს შორის გაუთვალისწინებელ განხეთქილებასა და გაუგებრობას.

მეორე არტიკულში. ქართლისა და კახეთის სამფლობელოების დასაცავად მეზობელთა მხრივ ყოველგვარი ხელყოფისგან და მეფის ჯარის თავდაცვისუნარიანობის გასაძლიერებლად მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობა პირობას დებს, მის ოლქებში იყოლიოს ქვეითთა ორი სრული ბატალიონი ოთხი ზარბაზნით, რომელთათვისაც სურსათი და ფურაჟი მათი შტატის მიხედვით, ნატურით გაიცემა მიწისგან, მეფის შეთანხმებით მთავარ სასაზღვრო უფროსთან, შტატებით დადგენილი ფასით.

მესამე არტიკულში. ომის შემთხვევაში მთავარი სასაზღვრო უფროსი მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის მხრიდან ყოველთვის უფლებამოსილი უნდა ვალდებულებით, რომ ქართლისა და კახეთის მეფეს შეუთანხმდეს და დაადგინოს (положить на веру) აღნიშნული ქვეყნების დასაცავად და სამოქმედოდ მტრის წინააღმდეგ, რომელიც უნდა განიხილებოდეს საერთო მტრად. ამასთან, განიწესება, რომ თუკი ქართლისა და კახეთის ჯარის ნაწილი მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობის სამსახურისათვის მათი საზღვრების მიღმა იქნება გამოყენებული, მათი სრული შენახვა უნდა მოხდეს, მისი უდიდებულესობის სხვა ჯარების თანასწორად.

ბოლოს, **მეოთხე არტიკულში.** მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობა პირობას იძლევა, რომ, ომის შემთხვევაში ყოველგვარ შესაძლო მცდელობას მიმართავს იარაღის ძალით, ხოლო მშვიდობის შემთხვევაში – დარწმუნებით, ქართლისა და კახეთის სამეფოს ძველადვე კუთვნილი მიწებისა და ადგილების დასაბრუნებლად, რომლებიც იქაური მეფეების მფლობელობაში დარჩება სრულიად რუსეთის იმპერატორების მათზე მფარველობისა და უზენაესი ხელისუფლების შესახებ დადებული ტრაქტატის საფუძველზე.

ტრაქტატის დადება ტფილისში გაფორმდა 20 აგვისტოს.

ამ მოვლენის, საქართველოს რუსეთის მფარველობაში მიღების შესახებ თავადმა პოტიომკინმა უნივერსალები¹⁸ გაგზავნა ადერბიჯანის ხანებთან.

თავი 109

ტრაქტატში შესული მუხლების გარდა, მეფე ერეკლემ ითხოვა და იმპერატრიცა ეკატერინესგან მიიღო დაკმაყოფილება შემდეგში:

ვინაიდან ტახტზე ასვლისას მისი კორონაცია არ შემდგარა, ამიტომ იმპერატრიცა ეკატერინემ მისი კორონაციის შესახებ უმაღლესი ნება გამოთქვა ამ წმიდა წესის ძველი დადგენილების შესაბამისად.¹⁹

მეფის რწმუნებულების განცხადებით, ერეკლეს მთელ აზიაში მიმართავენ ტიტულით „უმაღლესო“.²⁰ ამიტომ რუსული მხარე დათანხმდა, რომ ყველა აქტში მეფისთვის ეს ტიტული მიენიჭებინა უწინდელი „უგანათლებულებობის“ ნაცვლად.²¹

მეფეს მონეტების მოჭრის უფლება დაუთოვეს ერთ მხარეზე თავისი პორტრეტისა, მეორეზე კი ქართლისა და კახეთის სამეფოების გერბის გამოსახულებით; თუმცა იმ პირობით, რომ ამ გერბის თავზე რუსეთის ორთავიანი არწივი ყოფილიყო გამოსახული, ამ სამეფოებზე სრულიად რუსეთის იმპერატორების მფარველობისა და უზენაესი ხელისუფლების ნიშნად.

ამრიგად, როდესაც ყველაფერი, რაც რწმუნებულთა მოლაპარაკებების საგანს შეადგენდა, გადაწყვეტილი იყო, 1783 წლის 20 აგვისტოს საქართველოში ტრაქტატის დადება ნამდვილი სახალხო მხარულებით იზემეს. ნოემბერში მეფესთან იმპერატრიცა ეკატერინეს მიერ ტრაქტატის რატიფიკაცია, უმაღლესი სიგელი და ინვესტიტურის ნიშნები ჩამოიტანეს, მისგან კი, ტრაქტატის ძალით, რუსეთის იმპერიისადმი ერთგულებისა და გულმოდგინების თაობაზე ფიცი მიიღეს. რწმუნებულებსა და უწარჩინებულეს სხვა ქართველ პირებს 30 500 რუბლის ღირებულების საჩუქრები ებოძათ; ერეკლეს მეუღლეს, დედოფალ დარეჯან გიორგის ასულს – წმ. ეკატერინეს ორდენი ბრილიანტის ვარსკვლავით და ბეჭედი 5 500 რუბლის ფასისა. ეს ორდენი თავად მეფე ერეკლემ გაუკეთა მას 1784 წლის 25 იანვარს ეკლესიაში, სადაც დედოფალი მაშინ ჯერ პირველად იმყოფებოდა სახედაუფარავად.

მეფე ერეკლეს უფროსობით მეხუთე ძეს, მირიანს, რომელიც მაშინ 17 წლისა იყო, ებოძა პოლკოვნიკის ჩინი და იმ დროს კავკასიის ხაზზე მყოფი ყაბარდოს ქვეითთა პოლკი გადაეცა სამეთაუროდ. ერეკლეს უფროსობით მეოთხე, ბერად აღკვეცილი ძე, რომელიც 20 წლის ასაკში გახდა არქიმანდრიტი, მოსკოვში არქიეპისკოპოსად აკურთხეს, საქართველოს კათოლიკოსად დანიშვნის გამო. მეფის გენერალ-ადიუტანტი, თავადი ჭავჭავაძე, რომელიც ტრაქტატის დადებაში მონაწილეობდა, რუსეთის კარზე მინისტრად მიიღეს.

ისინი ყველანი იმპერატრიცა ეკატერინეს წარუდგინეს. თვითონ მეფე ერეკლესაც იგივე სურდა და უმაღლესი თანხმობა მიიღო, რომ ტავრიის გუბერნიაში ჩასულიყო 1785 წელს, იმპერატრიცას იქ ჩასვლის დროისთვის, მხოლოდ თუკი ეს მისი ხალხის საქმეებში არეულობას არ გამოიწვევდა. მართლაც, როგორც ვნახავთ, მას შინ მოუწია დარჩენა.

ქართველმა რწმუნებულებმა ტრაქტატის დადებისას მეფე ერეკლეს ტიტულის შემდეგი ფორმა შესთავაზეს:

ერეკლე II, მეფე კახეთისა და მეფე ქართლისა, მემკვიდრე მთავარი სამცხე-საათაბაგოსი,²² მთავარი ყაზახისა,²³ მთავარი ბორჩალოსი,²⁴ მთავარი შამშადილისა,²⁵ მთავარი კახისა,²⁶ მთავარი შაქისა²⁷ და მთავარი შირვანისა,²⁸ მფლობელი და მფარველი განჯისა და ერევნისა და სხვათა.

თუმცა ტრაქტატში ეს ტიტული არ მიიღეს.

შენიშვნები

- ¹ გამოცემას ერთვის ლ. ბროსეს მიერ მომზადებული მესამე ტომიც, რომელშიც შესულია ქრონოლოგიური და ანბანური საძიებელი (ბუტკოვი 1869გ).
- ² ხელნაწერში წერია: „ბრძანება, ნება“ (повеление, соизволение) (გამომც.).
- ³ თავად პოტიომკინში აქაც შემდეგშიც იგულისხმება ფელდ-მარშალი გრიგოლ პოტიომკინი (მთარგმნ.).
- ⁴ ვასილი სტეფანეს ძე ტომარა (1740-1819), რუსი ოფიცერი და დიპლომატი (მთარგმნ.).
- ⁵ გარსევან ჭავჭავაძე (1757-1811), პოლიტიკური მოღვაწე და დიპლომატი (მთარგმნ.).
- ⁶ იაკობ რაინეგსი (1744-1793), გერმანელი ავანტიურისტი, რომელიც ერეკლეს კარზე გრიგოლ პოტიომკინის მიერ მის რუსეთის იმპერიის წარმომადგენლად დანიშვნამდე ერეკლეს სამეფო არის ექიმად მსახურობდა (მთარგმნ.).
- ⁷ დოქტორი რაინეგსი თავის თავზე მეტს იღებდა, ვიდრე საჭირო იყო. ის იწერებოდა, რომ სომეხთა შორის ყველა მათ სურვილებს აგროვებს, რომლებიც თავიანთ ბედს რუსეთს მიანდობენ; რომ ის მათ შეუთანხმდა, შემდგომი ზომების მისაღებად შეკრების ადგილად არარატი ჰქონოდათ. მაგრამ მას პოტიომკინისგან იმის გაგება სურდა, რა საშუალებებით და რამდენად შორს უნდა წასულიყო; ამასთან, მოახსენებდა სპარსეთის ცარიელი ტახტისა და ამბოხებულებისგან აღელვებული ანატოლიის შესახებაც. ამავე დროს, თავის თავს უწოდებდა პოლკოვნიკს, მეფე ერეკლეს 12 წლის ვაჟი ალექსანდრე კი თავის ლეიტენანტად გაიხადა და ორივენი დადიოდნენ მხოლოდ რაინეგსის წარმოსახვაში არსებული საარმიო პოლკის მუნდირებით, რომლის მეთაურადაც რაინეგსმა შერაცხა საკუთარი თავი. მთიელი ოსებისგან შემდგარი მეორე პოლკი, მისი სიტყვებით, ჯერ ინკოგნიტოდ მოძრაობდა. ამ პოლკის პირველი 45-კაციანი როტის მეთაურს, თავაურელ ოსთა უფროს კაიტუკას, რომელმაც ამის წინ მხოლოდ 1782 წელს მიიღო ქრისტიანული რწმენა, მიმრქმელად ჰყავდა პავლე სერგის ძე პოტიომკინი. რაინეგსი პირობას იძლეოდა, რომ ხელის პირველივე დაქნევისას სამსახურისთვის 4 ათასი კაცი გამოცხადდებოდა.
თავადმა პოტიომკინმა გენერალ-პორუჩიკ პოტიომკინს დაავალა, რაინეგსი კავკასიის ხაზზე გამოეტყუებინა, ეუბნებოდა რა, რომ ალერსიანი მოწვევით, ხაზზე მიწებისა და სხვა სარგებლის დაპირებით შეიძლება მოხერხდეს თქვენთან შეხვედრაზე მისი დაყოლიებაო. 1783 წლის 10 ივნისს რაინეგსი უკვე კავკასიის ხაზზე იყო და საქართველოში მეტად აღარ გამოჩენილა (გამომც.).
- ⁸ იგულისხმება ქართლ-კახეთის სამეფო (მთარგმნ.).
- ⁹ სტეფანე დანილას ძე ბურნაშევი (1743-1824), რუსი ოფიცერი, დიპლომატი და კარტოგრაფი (მთარგმნ.).
- ¹⁰ თავად პოტიომკინის 1784 წლის 25 ივნისის ორდერით ბურნაშევს მიეთითა, რომ მას თავის თავზე არ უნდა აეღო მეფის დამრიგებლის მოვალეობა, არ დაეწერა „გთავაზობთ“, როდესაც მან უნდა „მოახსენოს“; რომ მისი თანამდებობრივი მოვალეობა მეფისადმი სამსახურის განევისა და დიდი პატივისცემით წარდგენილი წერილობითი მოხსენებების მიღმა არ ვრცელდება (გამომც.).
- ¹¹ სახელწოდება ქუმბათი რამდენიმე ადგილს ეწოდება ქიზიყში (სიღნაღისა და დედოფლის-წყაროს მუნიციპალიტეტებში), ქუმბათის წყარო კი მდებარეობდა სოფელ ტიბაანის მიმდებარე წნორის წყალად წოდებულ ძველ საფოსტო სადგურთან. შესაბამისად ტექსტში დღემდე ქუმბათად წოდებული ეს ადგილი უნდა იგულისხმებოდეს (მთარგმნ.).
- ¹² ერეკლეს ამ ნიშნების გარდა, დამატებით სამეფო გვირგვინი ჩაუტანეს, ხოლო მბრძანებლის კვერთხის ნაცვლად – სკიპტრა (გამომც.).
- ¹³ იგულისხმება რუსეთის საიმპერატორო კარის წარმომადგენელი (მთარგმნ.).
- ¹⁴ ორივე მხარის რწმუნებულთა მიერ 1783 წლის 24 ივლისს ხელმოწერილი ეს ფორმა უფრო იმას შეიცავს, რაც ამ ხელშეკრულების 1-ლ და მე-7 არტიკულებშია მეფის ვალდებულებების თაობაზე სრულიად რუსეთის იმპერიის მიმართ (გამომც.).
- ¹⁵ ამ შემთხვევაში იგულისხმება კავკასიის ხაზის სარდალი (მთარგმნ.).
- ¹⁶ ზემო საქართველოს, ე. ი. ქართლისა და კახეთის კათოლიკოსი საქართველოს ეკლესიის თავია და უწმიდესის ტიტულს ისაკუთრებს. ძველად საქართველოს ეკლესია ანტიოქიის პატრიარქზე იყო დამოკიდებული, მაგრამ დაახლოებით ქრისტეს შობიდან 500 წელს საქართველოს მეფე ვახტანგ

I-მა გურგასლანმა, სომხების მაგალითით, საქართველოს სამეფოში დაადგინა კათოლიკოსი, რომელიც თუმცა ჯერ კიდევ ანტიოქიის პატრიარქისადმი დაქვემდებარებული რჩებოდა. ბოლოს, როდესაც კახეთის მეფე ლეონმა შემწეობა გასწია იერუსალიმის ბარბაროსთაგან გასათავისუფლებლად, საქართველოს კათოლიკოსს ამისთვის ჯილდოდ დამოუკიდებლობა და ავტოკრატიულობა მიეცა. მის მმართველობაში იყო მთელი სამღვდლოება ქართლში, კახეთში, იმერეთსა და სამცხე-სათაბაგოში, ამ უკანასკნელი მხარის თურქთა მიერ ჩამოშორებამდე. მაგრამ როცა იმერეთს დაახლოებით 1241 წელს თავისი მეფე, დავითი გაუჩნდა, მან თავის მხარეებში ცალკე კათოლიკოსი დაადგინა. კათოლიკოსი უპირველესი არქიეპისკოპოსია და ავტოკრატულ, ანუ პატრიარქებისგან დამოუკიდებელი იმ ხუთი არქიეპისკოპოსის რიცხვში შედის, რომლებიც ნაჩვენებია არიან წიგნში: „Описание четырех вселенских патриарших престолов“, СПб., 1784 (გამომც.).

- ¹⁷ ქართლისა და კახეთის თავადებისა და აზნაურების გვარების მეფე ერეკლესგან გამოგზავნილ და მის მიერ 1783 წლის 18 ივნისს ხელმოწერილი სიის თარგმანში ნაჩვენებია:
თავადები: ქართლისა 38 გვარი, კახეთისა – 24 (გამომც.). ამის შემდეგ გამომცემლებს მოჰყავთ ვრცელი ჩამონათვალი, რამდენი იყო ერეკლეს სიის მიხედვით, სამეფო, საკათალიკოსო თუ სხვადასხვა დიდ თავადთა კუთვნილ აზნაურთა გვარები. ამას შემდეგ მოსდევს გამომცემელთა ასევე ვრცელი კომენტარი აზნაურთა შესახებ, რომელთა აქ მოტანისაგან მისი მოცულობის გამო თავი შევიკავეთ (მთარგმნ.).
- ¹⁸ იგულისხმება ოფიციალური შეტყობინებები (მთარგმნ.).
- ¹⁹ თუმცა მეფე ერეკლე ისე გარდაიცვალა, რომ გვირგვინი არ დაუდგამს; ალბათ, იმიტომ, რომ ის უკვე მესამე ქორწინებაში იმყოფებოდა. მან კორონაციის შესახებ წერილობითი მიმართვით თავად პოტიომკინთან გამოგზავნა თავისი პირველი მდივანი და რჩეული, თავადი სულხან თუმანოვი, რომელშიც თავადმა პოტიომკინმა კეთილგონიერი, ძალიან კარგად განათლებული და მრავალი ნიჭით დაჯილდოებული ადამიანი დაინახა. ტფილისის მცხოვრების ასეთად წარმოდგენა შეუძლებელი გვეგონაო, – სწერდა ის იმპერატორს ეკატერინეს 1783 წლის 7 ოქტომბერს (გამომც.).
- ²⁰ ბუტკოვი ამ სიტყვას ახსენებს ქართული ფორმით, შესაბამისი რუსული თარგმანთან ერთად: *титул умазлесо, т. е. высочества* (მთარგმნ.).
- ²¹ სინამდვილეში კი ტრაქტატსა და შემდგომ ოფიციალურ საბუთებშიც ერეკლე მეფე სწორედ „უგანათლებულესად“ (*свеплосты*) იწოდება (მთარგმნ.).
- ²² ახალციხის საფაშო თურქებისა (გამომც.).
- ²³ საქართველოში მცხოვრები თათრები (გამომც.).
- ²⁴ საქართველოში მცხოვრები თათრები (გამომც.).
- ²⁵ საქართველოში მცხოვრები თათრები (გამომც.).
- ²⁶ კახი და ელისუ, შაჰ-აბასის მიერ კახეთისგან ჩამოშორებული ადგილები (გამომც.).
- ²⁷ შაქი, სადაც ქალაქი ნუხაა, დამოუკიდებელი სახანოა, შაჰ-აბასის მიერ კახეთისგან ჩამოშორებული (გამომც.).
- ²⁸ შირვანს საკუთრივ შემახის სახანოს უწოდებენ (გამომც.).

დამოწმებანი

ბუტკოვი 1869ა: П. Бутков. *Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 год*. ч. 1. СПб..

ბუტკოვი 1869ბ: П. Бутков. *Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 год*. ч. 2. СПб.

ბუტკოვი 1969გ: П. Бутков. *Материалы для новой истории Кавказа с 1722 по 1803 год*. ч. 3, хронологический и алфавитный указатели, составленные Л. Броссе, СПб.

ბროსე 1869ა: *Материалы для новой истории Кавказа, с 1722 по 1803 год* / [соч.] П. Г. Буткова, ч. 1, Предисл., изд. Л. Броссе, СПб.

ბროსე 1969ბ: *Материалы для новой истории Кавказа, с 1722 по 1803 год* / [соч.] П. Г. Буткова, ч. 2, Предисл., изд. Л. Броссе, СПб.

მერკვილაძე 2022: დ. მერკვილაძე. პეტრე ბუტკოვი რუსეთის მფარველობაში მისაღებად ერეკლე II-ის თხოვნის შესახებ, *ქართული წყაჩაოთმცოდნეობა*, ტ. XXIV, გამომცემლობა „პრინტ ჯეო“, თბილისი.

PETER BUTKOV ON THE CONCLUSION OF THE GEORGIEVSK TREATY

Davit Merkviladze

Independent researcher
datomerkvila@yahoo.com

Erekle Khutsishvili

Independent researcher
ektbilisi@yahoo.com

The work of Petr Butkov (1775-1857), a former officer of the Russian army, a scholar passionate about the history of the Caucasus and the Middle East, “Materials for the history of the Caucasus in 1722-1803”, contains many interesting episodes from the history of Georgia. After the author’s death, his work was published in two volumes in 1869 by a special commission created in the St. Petersburg Imperial Academy.

In the previous issue of “*Georgian Source-Studies*”, we published a translation of a part of Petr Butkov’s work, which talks about Erekle II’s request to receive Russian protection. The present part of the translation is a continuation of the previous publication. Here are the details of the decision to accept the Kartli-Kakheti kingdom under the protection of the Russian imperial court (actually turning this Georgian kingdom into a vassal of the empire) and the signing of a proper political agreement (Georgievsky Treaty). The text of the said treaty is also provided article by article. The reader will also find other issues related to the mentioned topic.

The Georgian translation of the text was made by Davit Merkviladze and Erekle Khutsishvili and represents chapters 107-109 of Butkov’s work. Some of the comments attached to the text belong to the first publishers of the work, and some to the translators.